

Neslyšené hlasy pronásledovaných

Příběhy Luise Bauderové a Josefa Krautmanna

LAURA LOPEZ MRAS – CHRISTA SCHIKORRA

Teprve v únoru 2020, tedy téměř sedmdesát pět let po skončení druhé světové války, uznal Německý spolkový sněm za oběti nacismu osoby, které byly v letech 1933–1945 pronásledovány jako domnělí asociálové a zločinci z povolání. I dnes zůstává ještě mnoho jejich příběhů neznámých. Dva z nich zde představujeme a klademe si přitom otázky: Kdo byli tito lidé? Proč byli pronásledováni? A jak si je dnes připomínáme?

 Domov, v němž vyrůstá Luise Bauderová (1910–1985), je poznamenán nouzí a násilím. Část svého mládí strávila v dětských domovech. Přejede ně žije u jedné vdovy a pracuje na jejím hospodářství. V roce 1929, v pouhých devatenácti letech, porodí dceru. Nemanželské dítě, jehož otcem je čeledín z hospodářství, je považováno za stigma a po porodu jí ho odeberou. Úřad sociálního zabezpečení Luise následně umístí do katolického výchovného ústavu. Již v roce 1934 nařídí Soud pro dědičné zdraví (Erbgesundheitsgericht) její nucenou sterilizaci – kvůli rodinným poměrům je totiž považována za „podezřelou z dědičné choroby“ a zůstává pod neustálým dohledem úřadů.

MLADÁ ŽENA CHCE OD ŽIVOTA VÍC

Luise si však od života slibuje víc a chce nouzi uniknout. Když se seznámí s nizozemským námořníkem, bez váhání se rozhodne nastoupit s ním na říční loď a vypraví se směrem do Holandska. Někdo ji ale udá, policie ji zadrží pro „potulku“ a kromě toho ji ještě podezřívá z prostituce. Touha po svobodě se jí stává osudnou.

OZNAČEN ZA ZLOČINCE

Josef Krautmann (1899–1941) vyrůstá spolu se šesti sourozenci ve Welsu v Horním Rakousku. Vyučí se v otčově malířské dílně. Když vypukne první světová válka, je mu sice teprve patnáct let, ale i tak je posléze povolán do armády. Po návratu

z fronty pracuje jako tlumočník ze čtyř jazyků.

Za krádež, padělání a zpronevěru je ale mezi lety 1921 a 1937 odsouzen k patnácti krátkým trestům odnětí svobody. Kvůli onemocnění tuberkulózou stráví několik měsíců v nemocnici a není schopen si udržet pravidelné zaměstnání. V červnu 1938 je proto zatčen (v přítomnosti své družky Marie a čtyřleté dcery) s odvoláním na jeho předchozí trestní záznamy.

Otec rodiny, tlumočník s trestní minulostí, který kvůli nemoci přijde o práci, je označen za zločince. Mladá žena, která chce uniknout tlaku, kontrole a vybudovat si vlastní život, je podezřelá z prostituce. Tak začínají dva z příběhů celkem patnácti osob, které jsou představeny na výstavě *Zamlčení. Oběti nacionálního socialismu 1933–1945–dnes*.

V OCHRANNÉ VAZBĚ A BEZ MOŽNOSTI ÚNIKU

S nástupem nacistické vlády se Luise Bauderová a Josef Krautmann dostávají do hledáčku úřadů a policie. Jejich způsob života je označován za „cizí národnímu společenství“, nezapadající do nacistické „národní

První list spisu Luise Bauderové, vedeného kriminální policií v Kolíně nad Rýnem od října 1941 do srpna 1944, který obsahuje její fotografie a záznamy o pobytech v koncentračních táborech Ravensbrück a Auschwitz-Birkenau (repro: Landesarchiv NRW R, BR 2034, Nr. 1770)

Staatliche Kriminalpolizei
KRIMINALPOLIZEILEISTELLE KÖLN
Polizeiliche planmäßige Überwachung

Name: ..B.a.u.d.e.r.g.e.b.Dörzbach.Luise.....
 Geboren am: ..15.10.1910..... in ..Heidelberg.....
 Beruf:Hausgehilfin.....
 Letzte Wohnung:ohne.feste.Wohnung.....
 Staatsangehörigkeit: Reichsdeutscher... Religion: ...kath.....
 Anzahl der Bestrafungen: ..1.....

Die letzten maßgeblichen Bestrafungen:
Asoziale

am	vom	wegen	zu
.....			
.....			
.....			

Beginn der Vorbeugungshaft: ..18.Oktober.1941.....
 Eingeliefert als:Asoziale.....

Untergebracht:

vom	bis	Ort
5.12.41	26.2.42	Rosenbrunn
26.3.42	14.8.44	Ainsbrunn, Traisnaburg
15.8.44		Rauenbrunn

Aufgehoben am:
 Weitere Maßnahmen:

Josef Krautmann s životní družkou Marií Neubauerovou a jejich dcerou Evou-Marií, červenec 1934 (foto: soukromý archiv)

Dlouhý boj o zviditelnění

I více než osmdesát let po skončení druhé světové války zůstávají v německé a rakouské kolektivní paměti bílá místa. Utrpení desetitisíců lidí, kteří byli označováni jako „společnosti cizí“ (Gemeinschaftsfremde), „asociálové“ nebo „zločinci z povolání“, se teprve postupně dostává do veřejného povědomí. Byli internováni v koncentračních táborech, drženi v ústavech a psychiatrických léčebnách, mnozí z nich byli nuceně sterilizováni. Zpravidla za to nedostali žádné odškodnění. V rodinách se o jejich utrpení dodnes téměř nemluví. Stigma „asociála“ či „zločince z povolání“ spojené s jejich perzekucí přetrvává dodnes.

Teprve v roce 2020 je Německý spolkový sněm také uznal za oběti nacionálního socialismu. V této souvislosti pověřil sněm Památník koncentračního tábora Flossenbürg (KZ-Gedenkstätte Flossenbürg) a Nadaci Památník zavražděných Židů Evropy (Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas) přípravou putovní výstavy, která se má těmto pronásledovaným věnovat. Výstava s názvem *Die Verleugneten. Opfer des Nationalsozialismus 1933 – 1945 – heute* (Zamčení. Oběti nacionálního socialismu 1933–1945–dnes) byla poprvé představena v říjnu 2024 v Berlíně. K vidění je i na různých dalších místech v Německu a Rakousku, mimo jiné v Lipsku, Proře a Chotěbuzi.

pospolitosti“. Na jejich společenském vyloučení úzce spolupracují různé úřady a instituce. Luise je od raného dětství umisťována do zařízení sociální péče a později je pod dohledem zdravotního úřadu. Josefa eviduje pracovní úřad jako „práce se štítícího“, zatímco kriminální policie jej vede jako „kriminálníka“.

Tyto dlouhodobé kontroly jsou základem pro uvalení tzv. policejní preventivní vazby ze strany kriminální policie – a tím i pro internaci v koncentračním táboře. K zatčení přitom není nutné vznést konkrétní obvinění: jako důvod úřadům stačí „nežádoucí způsob života“ nebo vícero dříve uvalených trestů odnětí svobody.

Luise Bauderová je na podzim 1941 deportována do ženského koncentračního tábora Ravensbrück. Josefa Krautmanna dopraví policie již v roce 1938 do koncentračního tábora Flossenbürg, kde je v táborovém kamenolomu nasazen na nejtěžší nucené práce. Po třech letech nelidské dřiny a násilí dostane rodina v roce 1941 zprávu o jeho smrti. Správa tábora Flossenbürg pošle jeho osobní věci kriminální policejní ústředně v Linci, která je následně předá jeho družce Marii – mimo jiné i zápisník s modlitbou.

V témže roce 1941 deportují SS Luise Bauderovou do tábora Auschwitz-Birkenau. Spolu se stovkami dalších vězňů tam má pracovat na stavbě ženského tábora. Její matka se mezitím marně snaží dosáhnout jejího propuštění. Na konci války se Luise ocitá zpět v koncentračním táboře Ravensbrück.

Stejný osud jako Luise a Josefa potká desetitisíce dalších lidí. Již od roku 1933 jsou tisíce osob v rámci tzv. zátahů na žebráky hromadně zatýkány a drženy ve věznicích a v donucovacích pracovnách. V takzvané Březnové akci (März-Aktion) roku 1937 provádí policie masová zatýkání osob označovaných za „řemeslné zločince“, přičemž přibližně 2 000 z nich je deportováno do koncentračních táborů. Dalších více než 10 000 lidí je na jaře 1938 zatčeno v rámci akce „Zahálčivost Říše“ (Arbeitsscheu Reich) a internováno – jako „asociálové“ – v koncentračních táborech. Krátce před vypuknutím druhé světové války tvoří tito vězni často nejpočetnější skupinu táborového osazenstva.

Stejně jako Luise Bauderová musejí pronásledovaní označovaní za „asociály“ nosit v koncentračních táborech černý trojúhelník. Osoby vedené coby „řemeslní zločinci“ SS označují zeleným trojúhelníkem.

V táborech jsou tito vězni často vystaveni předsudkům a zaujímají nejnížší příčky v táborové hierarchii. Spoluvězni je považují za politicky nespolehlivé nebo je obviňují ze spolupráce s SS.

Kolik lidí celkem pronásledovali nacisté jako „asociály“ a „řemeslné zločince“, není dodnes známo. Odhaduje se, že jako tzv. vězni preventivní policejní vazby bylo v koncentračních táborech internováno více než 80 000 osob. Stejně tak zůstává neznámé, kolik z nich bylo SS zavražděno. Nejasné jsou také počty lidí, které úřady umísťovaly do ústavů sociální péče, donucovacích pracoven, pracovních-výchovných táborů a zdravotnických zařízení, kde byli vykořisťováni, mučeni, nuceně sterilizováni a zabíjeni.

KONTINUITA VYLOUČENÍ

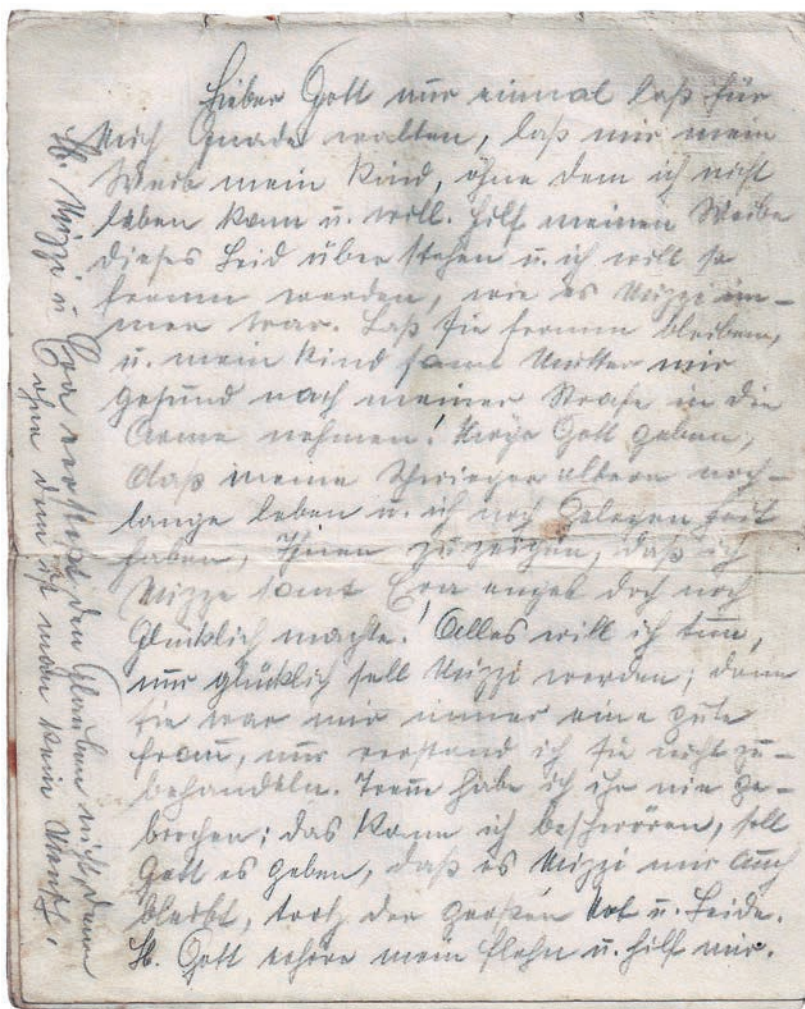
Luisse Bauderová roky násilí a teroru nakonec přežije. Těžce poznamenaná trpí zdravotními následky svého věznění v koncentračním táboře a nedostává se jí žádné podpory. Žije u své matky, která je sama odkázána na cizí péči. Protože si Luise podává žádost o podporu, setká se s lidmi ze zdravotního úřadu, kteří ji obviňují z alkoholismu a nevhodného životního stylu. Její utrpení není uznáno za hodné odškodnění. Odvrací se od ní i její sestra. Luise Bauderová zůstává ve své beznadějně situaci sama bez pomoci. Je konfrontována s pokračujícími formami vyloučení – ať už ze strany rodiny, nebo úřadů. Umírá v roce 1985 v Mannheimu, aniž by kdy obdržela odškodnění.

Na konci ledna 2023, téměř tři roky po rozhodnutí Německého spolkového sněmu, se v Norimberku schází třicet dva lidí, kteří přijíždějí ze všech koutů Německa a Rakouska. Schůzku svolali Frank Nonnenmacher, jeden z iniciátorů zmíněného sněmovního

Modlitba Josefa Krautmanna pro životní družku Marii

Drahý Bože, dopřej mi jen jednou, aby se nade mnou slitovala milost, ponech mi mou ženu, mé dítě, bez nichž nemohu a nechci žít. Pomoz mé ženě toto utrpení překonat a já se stanu tak zbožným, jakou byla Mizzi [Maria Neubauer] vždycky. Dopřej, ať zůstane zbožná a ať po svém trestu mohu své dítě spolu s matkou zdravé znovu sevřít v náručí. Kéž Bůh dá, aby Mizziny rodiče ještě dlouho žili a abych měl ještě příležitost jim ukázat, že jsem přece jen učinil Mizzi spolu s Evou [nečitelné] šťastnými. Všechno udělám, jen ať je Mizzi šťastná; vždyť pro mne byla vždy dobrou ženou, jen jsem ji neuměl správně chápat. Věrnost jsem jí vždy zachoval; to mohu přísahat. Kéž Bůh dá, aby i Mizzi zůstala věrná mně, navzdory veliké nouzi a utrpení. Drahý Bože, vyslyš mé prosby a pomoz mi.

Drahá Mizzi a Evo, nezříkejte se víry, neboť bez ní není člověk člověkem.

Modlitba Josefa Krautmanna pro životní družku Marii, nedatováno (repro: soukromá sbírka)

usnesení, a politička Strany zelených Ines Eichmüllerová. Všechny přítomné (včetně obou jmenovaných), ač mají velmi rozdílné profesní i rodinné zázemí, spojuje skutečnost, že některý z jejich příbuzných byl pronásledován jako „asociál“ nebo „zločinec z povolání“. Po celý víkend si shromáždění vyměňují zkušenosti, vypráví si o svých blízkých, o vlastním pátrání, ale také o obtížích mluvit o tomto tématu v rámci rodiny či dokonce na veřejnosti. Na konci dvoudenního setkání je jasno: zakládají Spolek pro připomínání zamlčovaných obětí nacionálního socialismu (Verband für das Erinnern an die verleugneten Opfer des Nationalsozialismus).

„JEŠTĚ JSME TADY“

„V roce 2020 jsem si nemyslel, že je nutné založit sdružení potomků těch, kteří byli pronásledováni jako ‚profesionální zločinci‘ a ‚asociálové‘ – koneckonců, měli jsme skvělé usnesení Bundestagu,“ řekl Nonnenmacher autorům výstavy během interview v březnu 2023. Začalo se na něj ale obracet stále více lidí, kteří mu vyprávěli své příběhy. Brzy nabývá pocitu, že je potřeba to všechno nějak propojit.

Putovní výstava Zamlčení

Zamlčení. Oběti nacionálního socialismu 1933–1945–dnes přibližuje životy a zkušenosti lidí, kteří byli pronásledováni jako „společnosti cizí“, „asociálové“ nebo „zločinci z povolání“. Východiskem příběhů je, jak dotyční žili a jak zažívali své vyloučení a pronásledování. Jak to ale nejlépe vyprávět? Stigmatizující označení používané nacisty nechťeli autoři opakovat. Hledali proto nový pojem, který by posílil perspektivu obětí a zároveň zahrnul jejich společenské vyloučení. Označení „zapomenuté oběti“ by nebylo výstižné, protože nezáměr o ně byl vědomý a aktivní. Naopak „mlčení“ vystihuje jejich situaci přesně: neochota brát je na vědomí, naslouchat jim, uznat jejich prožitky. Pojmem „zamlčení“ autoři vědomě kladou zkušenost těchto obětí nacismu přímo do názvu výstavy.

Pohlednice s ilustrovaným portrétem Luise Bauderové z výstavy *Zamlčení* s textem „A tvé sny...?“ (repro: KZ-Gedenkstätte Flossenbürg a Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas)

Zatímco se obrací na média, aby vzbudil zájem veřejnosti a oslovil co nejvíce lidí, Eichmüllerová zajišťuje potřebné finanční prostředky. Od července 2023 existuje spolek oficiálně. Od té doby stačí Nonnenmacher připravit k vydání knihu *Die Nazis nannten sie „Asoziale“ und „Berufsverbrecher“. Verfolgungsgeschichten im Nationalsozialismus und in der Bundesrepublik* (Nacisté je nazývali „asociály“ a „zločinci z povolání“. Příběhy pronásledování za nacismu a ve Spolkové republice. Campus Verlag, Frankfurt – New York 2024). Jsou v ní shromážděna svědectví a zkušenosti širokého spektra potomků pronásledovaných rodin. I zde je cílem dosáhnout větší pozornosti veřejnosti. Nebo jak to vyjadřuje Anke Schulte, jejíž oba prarodiče zemřeli v nacistických koncentračních táborech: „Cítíme hluboký soucit s našimi otci, kteří jako děti přišli o své rodiče. [...] Museli prožít mnoho nelidského, ale přesto jim za jejich života bylo odepráno odškodnění, uznání i smíření. Víme, že mlčení a stud, osamělost a bolest patří k našemu dědictví, které nechceme předávat dál našim potomkům.“

přeložil Petr Mach

CHRISTA SCHIKORRA (1959) je historička a pedagožka, která působí jako vedoucí oddělení vzdělávání Památníku koncentračního tábora Flossenbürg. Je kurátorkou výstavy *Zamlčení. Oběti nacionálního socialismu 1933–1945–dnes*. Je autorka knihy *Kontinuitäten der Ausgrenzung. „Asoziale“ Häftlinge im Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück* (Metropol Verlag, Berlin 2001) či studie *Grüne und Schwarze Winkel – Geschlechterperspektivische Betrachtungen zweier Gruppen von KZ-Häftlingen 1938–1940* (2009).

LAURA LOPEZ MRAS (1993) je vědeckou pracovnící Památníku koncentračního tábora Flossenbürg a kurátorkou výstavy *Zamlčení. Oběti nacionálního socialismu 1933–1945–dnes*. V Tübingenu, Londýně a Amsterdamu studovala historii a politologii se zaměřením na východní Evropu, holokaust a genocidu. V současné době se zabývá pobočnými tábory Flossenbürgu a proměnou pamětního místa tábora Hersbruck. Je mimo jiné spoluautorkou studie *Vom Monolog zum Dialog. Eine theaterpädagogische Annäherung an verleugnete Opfer des Nationalsozialismus* (2024).